

INHOUD

De ongeschreven wereld	11
Familiehuis te koop	11
Overpeinzingen op een festivalterrein	18
Ons culturele keuzemenu	24
Mijn reizen door cyberspace	32
Even een interviewtje (1)	40
Jeugdherinnering	44
De werkelijkheidsverbeteraar	46
<i>Over de scheppende blik</i>	
Dromen van later	66
Een onbetaalbare vriendschap	66
Nuttige verveling	75
Voorbeelden (1)	79
Dynamiet	79
Komeet	83
Antischrijver	91
Alter ego's en konterfeitsels	98
Onpersoonlijk zelfportret	98
The Making of J. Kessels	103
Iets over schaamte	107
Een bekentenis	114

Het raadsel der verstaanbaarheid	117
<i>Over de kunst van het authentieke</i>	
Openbaringen	141
Rare vogels	141
Influisteringen	144
Het woord was God	151
Johannes van Patmos	151
Taal schrijft mij	153
De kunst van het lezen	154
Onsterfelijkheid	159
<i>Een fragment</i>	
Schrijfduiveltjes	161
Angst	161
Woede	164
Mijn Tegenstrever	165
Even een interviewtje (2)	168
Kunstbroeders	171
Hoe de woorden ontkwamen	171
Begravenismuziek	174
Terminaal telefoontje	175
Voorbeelden (2)	186
Kutwijven & achteruitkijkspiegels	186
Theodor W. Adorno	188
Brieven aan mijzelf en anderen	196
Aan een negentienjarige	196
Aan Bob Dylan	198
Lieve Annabel	200

Hoe ik een Israël-deskundige werd	203
De terroristische verleiding	211
Zestien miljoen killers	211
Deleten	217
Almacht	221
Ironie in bange dagen	226
Ik heb altijd ongelijk	226
Nagekomen correspondentie (1)	232
Nagekomen correspondentie (2)	239
Groetjes uit Death Valley	245
Even een interviewtje (3)	248
Ingezonden brief	253
<i>Herman Visch</i>	
Over het weggooien van boeken	257
<i>Rede tot de bibliothecarissen</i>	
Wat af is, is niet gemaakt	262
Naar huis	266
Colofon	269

DE ONGESCHREVEN WERELD

Familiehuis te koop. Ons oude familiehuis staat te koop. Mijn god, dit wordt hopelijk geen remake van de goeie ouwe *De kersentuin*, al blijft de angst voor het verval in dit meer dan honderdjarige toneelstuk van Tsjechov verbaazingwekkend actueel. Alsof er in onze cultuur geen einde komt aan de neergang. Begrippen, besef ik, die al niet meer zonder elkaar lijken te kunnen. Beschaving die niet bladdert en craqueleert is geen echte beschaving. Pas in het verval toont zich de grootsheid. In het gemis vormt zich het verlangen.

Het huis waar ik het over heb is niet het soort huis dat op Funda terechtkomt. Dat is meer iets voor Arthur Japin of hoe heten ze allemaal, wier interieurs ik, evenals dat van zovele Nederlanders, uitgebreid mocht bewonderen op de populaire makelaarssite alsmede in allerhande glossy magazines en tv-shows.

Overigens is het niet mijn familie die het te koop aanbiedt. Wij waren er al tientallen jaren weg. Ik moet dus zeggen: het staat opnieuw te koop. Het is de eigenaar na ons die nu de kamers ontruimt en er het leven ontbindt. Ik woonde er al sinds mijn *Wanderjahre* niet meer, maar mijn herinneringen nog wel. Die zijn er, alsof er niets aan de hand was, gewoon altijd thuis gebleven, in vertrekken die werden verbouwd, in bomen die werden gekapt.

Pas gaandeweg begon het tot me door te dringen hoe bij-

zonder het is om in zo'n traditie op te groeien, om verbonden te zijn met een elders al verdwenen wereld, je jeugd te mogen beleven op een gecapitonneerd eilandje in de tijd. Als je er bent, is het gewoon wat het is. Dan weet je niet beter.

Ik moest er 'kasteelromans' als *Brideshead Revisited* van Evelyn Waugh, *Combray* van Marcel Proust, *Buddenbrooks* van Thomas Mann en ook *Speak, Memory* van Vladimir Nabokov voor verslinden om het in te zien. Ik moest erbuiten staan om te kunnen ervaren wat het was. Ik moest eerst een vreemde worden in mijn eigen verleden om het me langzaam, voorzichtig proberen toe te eigenen.

Traditie is iets wat wordt doorgegeven. Van hand tot hand, van stem tot stem. Van vader op zoon, zodat de verbinding met het verleden nooit wordt onderbroken en wij het voorgoed voorbij verleden de hand kunnen blijven schudden, zodat het net lijkt of het niet voorgoed voorbij is gegaan. Traditie gaat uit van de veronderstelling dat wat er was, waardevoller is dan wat komen gaat. Het is een winter die zich de zomer wil blijven herinneren in plaats van uit te zien naar de nieuwe lente die zich in de kale takken verborgen houdt.

Ik ben altijd te nieuwsgierig geweest naar wat het leven voor mij in petto had om braaf het familie-zilver op te poetsen en door te geven aan degenen die na mij zouden komen – gelijk de emmertjes water die, in een lange keten, werden doorgegeven om de grote brand van Londen te blussen. Terwijl er niemand was geweest die zo'n schitterend vuur ooit met eigen ogen had aanschouwd! Dat vuur zocht ik, niet zo'n emmertje water.

Om iets groots tot stand te brengen, en dat wilde ik, was

het noodzakelijk om te breken met het voorgaande.

De krankzinnige onredelijkheid van dergelijke jeugdige onbezonnenheid kan me nog steeds waanzinnig bekoren. Breken behoort tot het beste wat ik in mijn leven heb gedaan.

In de discontinuïteit wordt de geschiedenis zichtbaar: je ziet iets pas werkelijk wanneer het weg is.

Met de breuk begint ook het heimwee.

Het verleden is iets waar je niet meer naar terug kan. Nooit. En toch is het steeds onder handbereik.

Toen mijn familie na de dood van mijn vader noodgedwongen het huis verliet, boden de nieuwe eigenaren genereus aan dat we gerust langs mochten komen wanneer het gemis ons te zwaar zou vallen. Kennelijk keken zij met onze ogen naar hun eigen huis en misten ze het nu al, terwijl ze er nauwelijks goed en wel waren ingetrokken.

Ik piekerde er niet over om op hun aanbod in te gaan.

Dat is het ergste: net doen alsof het verleden er nog is. Het is ook een miskennis van de kracht van de herinnering. Walter Benjamin ikt in zijn essay over Marcel Proust het begrip *elegisches Glück*. Het eeuwige nog-één-keer, noemt hij het, de eeuwige restauratie van het oorspronkelijke, eerste geluk. Hij stelt het in een *Dialektik des Glücks* tegenover het hymnische geluksidee: dat wordt gekenmerkt door een streven naar het ongehoorde, het unieke, het toppunt van zielsvervoering.

De elegische gelukzoeker is veroordeeld om eeuwig rond te dolen in het *Bannwald* (reservaat) van zijn herinnering.

Leven is, in de elegische variant, de gewaarwordingen uit het verleden in de herinnering herbeleven en doen herleven en ze dan, in de onbereikbare verbeelding, pas werkelijk ervaren.

Dit is iets heel anders dan doen alsof het verleden er nog gewoon is, alsof het nooit is weggeweest. Met een behoudzuchtige hang naar traditie, zoals je die tegenwoordig weer veel om je heen ziet, heeft dit niets uit te staan. De elegische gelukzoeker Proust is bij uitstek een breker geweest, hij moest alle banden met de wereld verbreken om haar weer te kunnen ervaren. Net als mystici zocht hij de ont-hechting. Hij moest weggaan om er te kunnen komen, wat niet gelukt was als hij al die tijd was gebleven.

Voor aanhangers van de traditie bestaat het voorbijgaan van de tijd niet, ze ontkennen het gewoon. Ze gaan ervan uit dat het een kwestie van wilskracht en overtuiging is om de dingen te laten blijven 'zoals ze zijn', wat dat ook moge betekenen. Ze zien de vervalsing niet die de tijd onmerkbaar aanbrengt. Het verschil is bijna niet te zien, houden ze zich voor. Met een beetje restauratiewerk zie je er straks niets meer van.

De romancyclus *Op zoek naar de verlorene tijd* wordt, op grond van de titel, graag teruggebracht tot 'het madeleine-effect', naar het roemruchte koekje bij de thee dat de verteller de sensatie van zijn *mémoire involontaire* bezorgt, de onverhoedse, taallose terugkeer in het verleden.

Hierbij wordt veronachtzaamd dat Proust ook een andere werking van de tijd wilde demonstreren, namelijk die van de onbegrijpelijke metamorfose die van iedereen op de lange duur iemand anders maakt, ons allen met het voortschrijden der jaren reduceert tot willekeurige gestalten waarin de vroegere figuur onherkenbaar opgeborgen zit.

In de cyclus verwondert de verteller zich roman na roman over deze raadselachtige vervorming van personen door de tijd, over de vreemdheid die op een dag over eens

vertrouwde figuren blijkt te zijn gekomen. En ondertussen doet iedereen alsof dit normaal is! De verdwijning van de tijd wordt door iedereen gewoonweg ontkend. Of gewoon geaccepteerd, wat even dwaas is. Terwijl wat er sluipenderwijs met de mensen en dingen gebeurt absurd en onbegrijpelijk is.

Als ik het verleden al zou willen behouden, zou ik bij god niet weten wát ik zou moeten behouden.

En toch schrok ik toen ik hoorde dat ons oude familie-huis zou worden verkocht aan mensen die er misschien wel 'de hele meuk' uit zouden willen slopen.

En zo stond ik, na al die jaren, in dat huis dat het mijne niet meer was. Maar ik was er geen vreemde. Nog niet. Er was van alles aan veranderd, verbeterd. Vernietigd ook. En toch was er iets wat ik de geest zal noemen, bewaard gebleven.

In de grote kamer stond een Steinway-concertvleugel. Die hadden wij vroeger niet, maar het had gekund (als ik niet het voetballen en het boompje klimmen had verkozen boven de dagelijkse muziekstudie). Er stonden boeken, andere, maar ook dezelfde. De tuin was mooier, en lelijker, maar vooral mooier. Het onafzienbare huis was met zorg bewoond geweest. Er was, merkte ik, daardoor iets aan toegevoegd. Er was als het ware een laag bij gekomen, een laag in de tijd.

Het is een onprettig idee zich te moeten voorstellen dat de komende bewoners deze lagen straks gaan weghakken omdat zij eenvoudigweg de tijd niet accepteren, niet het verdwijnen ervan en ook niet het wonderbaarlijke doorwerken ervan. Tijd bestaat voor hen uitsluitend als een onophoudelijk heden. Dit heden is vanzelfsprekend. Daarbuiten is niets.

Het huis werd door de nieuwkomers uitsluitend geduid in makelaarstermen. Wat hier werd verhandeld, was een marktwaarde. En volgens de markt betekende traditie een trend die ‘klassiek’ of ‘retro’ werd genoemd, was de geest van het huis plotseling een ‘sfeer’ en werd de geschiedenis van het geheel beschouwd als een nadeel dat door de aannemer in een ‘strakke’ oplossing onzichtbaar weggewerkt kon worden.

Voor de komende bewoners betekent wonen lifestyle. Dit houdt in dat je het plaatje kunt aanwijzen in een glossy tijdschrift of in een reclamefolder, waarna het zaakje door woonadviseurs op maat geplaatst wordt, op een wijze die met het blote oog niet van de uitgekozen foto te onderscheiden valt. ‘Naadloos’ heet dat, in de terminologie.

Ik heb lang gedacht dat de cultuur werd bepaald door de bekende dialectiek van behoud en vernieuwing. Een dynamiek van verzet en restauratie. Van avontuur en voorzichtigheid. Van inhouden en doorpakken. Twee stappen vooruit en vervolgens eentje achteruit. *Reculer pour mieux sauter.*

In die zin vormden vooruitgang en traditie de januskop van onze cultuur. Nu eens lachte de ene ons toe, dan weer werden wij beweend door de andere.

Dat is dus voorbij. Het is een misvatting te denken dat onze oude orde straks omver wordt geworpen door een aanstormende generatie die iets nieuws wil. In de tegenwoordige dialectiek is er geen strijd tussen de ouden met hun behoudzucht en de jongen met hun vernieuwingsdrift. Het is een strijd tussen iets en niets, tussen behoud en vernietiging.

Strijd klinkt ook veel te romantisch. Er is een incongruen-

te oorlog gaande, zoals het militair strategisch heet. Daar wordt meestal het type oorlog mee aangeduid waarbij aan de ene kant mensen worden ingezet en aan de andere kant een geavanceerd technologisch systeem dat die mensen kan vernietigen, maar niet ál die mensen. Een vernietigingsoorlog, daar komt het op neer.

Voor onze cultuur betekent dit dat er niet een oudere generatie in conflict is met een jongere, maar dat individuen zich moeten zien te verdedigen tegen bedrijven en organisaties met een marketingstrategie. Het incongruente is dat losse mensen die iets bijzonders willen, komen te staan tegenover teams van marketeers, beleidsadviseurs en organisatiedeskundigen.

Het houdt in dat het afwijkende systematisch dreigt te worden veralgemeniseerd, dat wie niet bij een groep of trend kan worden ondergebracht, geen bestaansrecht meer heeft omdat hij in de tabellen niet meer waargenomen kan worden. Noodgedwongen sluiten de mensen zich bij de dichtstbijzijnde meerderheid aan. Dit is geen keuze, maar een feit. Steeds minder mensen weten zich te verzetten tegen het hun opgedrongen consumentenprofiel. Hun zogeheten identiteit is een product dat naar eigen inzicht kan worden samengesteld uit de beschikbare plaatjes.

Het leidt ertoe dat de geschiedenis met haar gelaagdheid in de tijd haar zin heeft verloren. Ze dient – voor wat het waard is – nog als restcategorie waar iedereen kan worden ondergebracht die voor het heden geen nut meer heeft. Alleen als het ‘klassiek’ of ‘retro’ wordt genoemd, voelen de klanten zich er nog in thuis.